

ΠΑΣΟΚ: Λαϊκισμός ή Σοσιαλισμός

των "Αγγελου 'Ελεφάντη
καί Μάκη Καβουριάρη

"Αν κάποιος επιδίωκε νά συγκρίνει τίς πολιτικές δυνάμεις τῆς προδικτατορικῆς καί τῆς μεταδικτατορικῆς Ἑλλάδας θά ἐντυπωσιαζόταν ἀπό τίς τεράστιες διαφοροποιήσεις πού θά διαπίστωνε. "Οχι μόνο κανένα ἀπό τά προδικτατορικά πολιτικά κόμματα δέν ἐπιβίωσε ἀτόφιο, ἀλλά τά νέα πού πῆραν τή θέση τῶν παλαιῶν παρουσιάζουν σοβαρές διαφορές δομῆς, λειτουργίας, πολιτικοῦ προγράμματος, ἐπιρροῆς κ.λπ. Αὐτά στήν ἐπιφάνεια. Γιατί ἀπό κεῖ καί πέρα ἀκέραιο παραμένει τό ἐρώτημα ἄν καί κατά πόσο ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη πού παρατηρεῖται —μέ σημεῖο τομῆς τῆ δεκαετία τοῦ '60, καί ἔκτοτε συνεχίζεται ἀνοδικά— ὀδήγησε σέ μιά νέα ταξική μορφοποίηση καί ἄν, τέλος, τῆ μεταδικτατορική περίοδο τά νέα πολιτικά κόμματα ἀντιστοιχοῦν στά νέα ταξικά —κοινωνικά δεδομένα.

Τά ἐρωτήματα αὐτά ὀδηγοῦν σέ ἕνα ἄλλο ἐρώτημα, γενικότερο καί κρισιμότερο ἀπό πολιτική ἄποψη: ἡ σημερινή μορφή τῶν κομμάτων, οἱ μεταξύ τους σχέσεις καί ἡ ἐπιρροή τους ὑποδηλώνουν μιά σχετική πολιτική εὐστάθεια τοῦ συσχετισμοῦ δυνάμεων, ἢ ἀφετηρία πρὸς νέες ρευστοποιήσεις καί ἀνακατατάξεις;

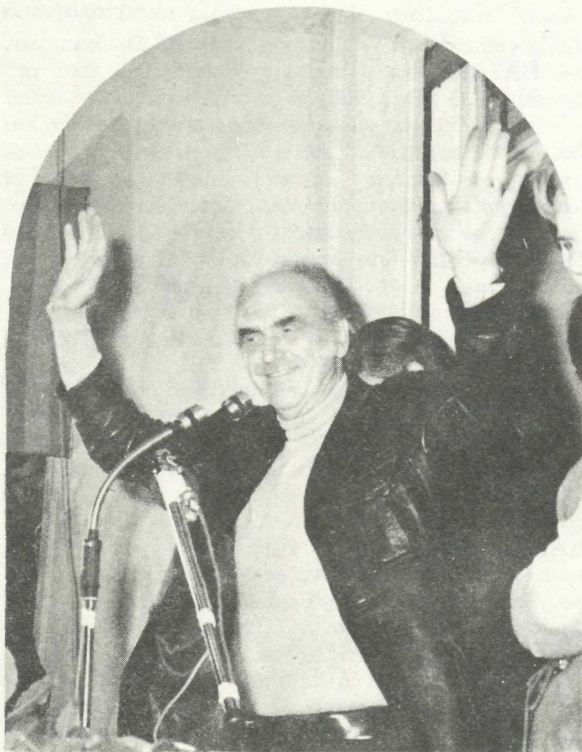
Ἡ ἀπάντηση, βέβαια, σέ αὐτά τά ἐρωτήματα, πέρα ἀπό δύσκολη, εἶναι γεμάτη σημασία γιά τό πολιτικό μέλλον τῆς χώρας. Στίς σχετικές ὅμως ἐπεξεργασίες τόσο τῶν κομματικῶν ἐπιτελειῶν ὅσο καί τῶν πολιτικῶν ἀναλυτῶν δέν φαίνεται ὅτι τά ζητήματα αὐτά κατέχουν τή θέση πού τοὺς ταιριάζει, καί ἡ περιγραφική φαινομενολογία παίρνει τή θέση τῆς πολιτικῆς ἀνάλυσης. Καί αὐτό τῆ στιγμή πού ὑπάρχουν μερικά πολιτικά φαινόμενα πού εἶναι ἐντελῶς νέα σέ σχέση μέ τίς παλαιότερες πολιτικές παραγωγές τοῦ τόπου. Τέτοια εἶναι καί ἡ περίπτωση τοῦ ΠΑΣΟΚ.

Φυσικά, δέν διατεινόμαστε ὅτι εἴμαστε σέ θέση νά καλύψουμε τό κενό, ὡστόσο θά προσπαθήσουμε νά ἐπισημάνουμε ὀρισμένα στοιχεῖα τοῦ φαινομένου ΠΑΣΟΚ, ἰδιαίτερα ἐκεῖνα πού ἔχουν σχέση κυρίως μέ τήν ἰδεολογία πού συνέχει αὐτόν τό σχηματισμό καί ἐκεῖνα πού σχετίζονται μέ τίς γενικότερες θεωρητικοπολιτικές ἀναλύσεις τοῦ Ἄνδρέα Παπανδρέου.

ΠΑΣΟΚ: Κόμμα προσωποπαγές

Τό πρῶτο γνώρισμα τοῦ ΠΑΣΟΚ, τόσο μάλιστα ἐντυπωσιακό πού τό κάνει νά μῆ μοιάζει μέ κανένα ἄλλο ἀριστερό σημερινό κόμμα ἀλλά καί μέ κανένα προηγούμενό του, εἶναι ὁ προσωποπαγῆς του χαρακτήρας. "Ας τό θέσουμε προκαταβολικά σάν ἀξίωμα: τό ΠΑΣΟΚ εἶναι ὁ Ἄνδρέας Παπανδρέου (ἄν καί, ἴσως, τό ἀντίστροφο δέν εὐσταθεῖ ἀπολύτως). Καί ὡστόσο, τό κόμμα αὐτό, ἐκτός ἀπό τή γενικότερη ἀπήχησή του (τῆς ὁποίας θά ἔχουμε σαφέστερη εἰκόνα στίς προσεχεῖς ἐκλογές) ἔχει ἀποκτήσει μαζικό χαρακτήρα, μιά καί διαθέτει ὀργανώσεις βάσης σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα καί σύμφωνα μέ τίς ἴδιες του τίς ἐκτιμήσεις (Α' Συνδιάσκεψη τοῦ ΠΑΣΟΚ, 8-10 Ἰουλίου 1977), 27.000 μέλη. "Ομως, παρά τά φαινόμενα, ἡ ὀργανωμένη βάση τοῦ κόμματος (ὀργανώσεις, ὄργανα ἀνώτερα καί κατώτερα, συλλογική καθοδήγηση) δέν μετέχει στή διαμόρφωση τῶν πολιτικῶν του θέσεων. Ἐδῶ τόν κύριο καί ἀποφασιστικό λόγο ἔχει ἡ πολιτική πράξη τοῦ Α. Π., πού προηγεῖται ἀπό ὁποιαδήποτε ἐσωκομματική διεργασία, ἢ μᾶλλον εἶναι παράλληλη σέ ὁποιαδήποτε ἐσωκομματική ζύμωση καί ἐπεξεργασία. Πρόβλημα βέβαια παραμένει πάντα τό πῶς ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀποδοχή τῶν πολιτικῶν καί ἰδεολογικῶν μηνυμάτων τοῦ Α. Π. ἀπό τόν κόσμο τοῦ ΠΑΣΟΚ καί τοὺς ὁπαδούς του, μιά καί ἡ ὑπάρχουσα ὀργάνωση μέ τίς διακλαδώσεις της, δέν λειτουργεῖ, οὔτε κι αὐτή, ὡς διαπλαστικός διαμεσολαβητικός κρίκος στή σχέση κόμματος καί μαζῶν. Ἡ προσωπικότητα καί ἡ αἴγλη τοῦ ἀρχηγοῦ περνάει πάντα πάνω ἀπό τό κεφάλι τῆς ὀργάνωσης. Ἡ τελευταία προεκτείνεται σέ δίκτυα μονῆς κατευθύνσεως, ἀπό πάνω πρὸς τά κάτω, ἐνῶ ἡ ἀντίστροφη διαδικασία οὐσιαστικά δέν ὑπάρχει.

Ἡ πρωταρχικότητα ἄλλωστε τοῦ ρόλου τοῦ Α. Π. γιά τή συνοχή καί τελικά τήν ὑπαρξή τοῦ ΠΑΣΟΚ εἶναι ὄχι μόνο βαθύτερη πεποίθηση τοῦ κόσμου πού τό ἀκολουθεῖ καί τοῦ κόσμου πού τό ἀντιμάχεται —μήπως ἄλλωστε, ἀπό τήν ἴδρυση τοῦ ΠΑΣΟΚ ὡς σήμερα, αὐτό

δέν ήταν τό κεντρικό μοτίβο όλων τών έσωτερικών συγκρούσεων πού κατέληξαν στή διαγραφή ή τήν απομάκρυνση τών διαφωνούντων;— αλλά και του ίδιου του ΠΑΣΟΚ μέ καθαρές και όμολογημένες διατυπώσεις. Διαβάζουμε, γιά παράδειγμα τόν άπολογισμό τής Έκτελεστικής Γραμματείας στήν Α΄ Συνδιάσκεψη του ΠΑΣΟΚ,¹ ότι ή πορεία του κόμματος από τήν ίδρυσή του (3 Σεπτ. 1974) μέχρι σήμερα είναι μιά «*φάση πού ένας όλόκληρος χώρος μέ διαφορετική καταγωγή και διαφορετική νοοτροπία προσπαθεί άγωνιστικά νά βρει τά κοινά σημεία αναφοράς, μέσα από τά όποια θά μπορέσει νά λειτουργήσει σάν ένιαίο σύνολο, έχοντας συνδυετικό κρικό τόν πρόεδρο του Κινήματος και τίς άρχές τής 3ης του Σεπτεμβρη*». Στο ίδιο κείμενο θά δοϋμε επίσης ότι ή φυσιογνωμία του Α. Π. είναι μιά «*καθοριστική παράμετρος τής ύπόστασης και τής λειτουργίας του ΠΑΣΟΚ, και τό προσδιορίζει σάν ένα ένιαίο οργανωμένο Κίνημα μέ ένιαία πολιτική όντότητα*».

Γιά τόν προσωποπαγή χαρακτήρα του ΠΑΣΟΚ συνηγορεί και ή λιγόχρονη ιστορία του. Έτσι, όταν ή έσωτερική κρίση όδήγησε στήν παραίτηση τής πρώτης Κ. Ε. του ΠΑΣΟΚ, ό άρχηγός διόρισε νέα και άνέλαβε, τυπικά και οϋσιαστικά, τήν εϋθύνη γιά τήν εξέλιξη του κινήματος. Έπιπλέον, ό Α. Π. προϋπάρχει του ΠΑΣΟΚ, ως πολιτική προσωπικότητα μεγάλης έμβέλειας. Ό μύθος του «*Ανδρέα*» διαδέχεται και συναγωνίζεται τό μύθο του «*Γέρου*», πράγμα, πού μέ τήν ίδρυση του νέου κόμματος λειτουργεί σάν καθοριστικός παράγοντας ανάπτυξης του ΠΑΣΟΚ. Πολλοί λόγοι συνέτρεξαν γι' αυτό και έξακολουθούν νά συντρέχουν:

— Η φήμη του Α. Π. ως σημαντικού οικονομολόγου, μιά φήμη πού έπαιρνε περίπου μυθολογικές διαστάσεις (ό καλός οικονομολόγος πού θά γιάτρειε τήν οικονομική μας κακοδαιμονία) μολοντί στις λαϊκές παραστάσεις σπάνια προκρίνονται οι έπιστημονικές ιδιότητες τών πολιτικών προσώπων.

— Τό πέρασμά του από τό τεχνοκρατικό Brain Trust του Κέννεντυ και ή κριτική του τοποθέτηση άπέναντι σε όρισμένους παράγοντες τής τότε άμερικάνικης πολιτικής.

— Τό ότι βρέθηκε στο έπίκεντρο τής διαμάχης πού όδήγησε στο Ίουλιανό πραξικόπημα του 1965 και στήν πτώση τής κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου στήν όποια, μετά από μακρόχρονη κυριαρχία τής Δεξιάς, εϋρύτερες λαϊκές μάζες είχαν πιστέψει.

— Η δράση του Α. Π. ως άρχηγού του ΠΑΚ στο έξωτερικό, πού τόν συνέδεσε μέ τούς προοδευτικούς πολιτικούς κύκλους τής Εϋρώπης, ιδιαίτερα τά σοσιαλιστικά κόμματα.

— Προσθετικό στήν αίγλη του Α. Π. ήταν τό γεγονός ότι άμέσως μετά τή μεταπολίτευση πολλά άντιστασιακά στελέχη (ιδιαίτερα τής Δημοκρατικής Άμυνας), προσωπικότητες του έπιστημονικού κόσμου, άκόμη και πολλά στελέχη τής Άριστερας προσχώρησαν στο ΠΑΣΟΚ, πράγμα πού του έδωσε μεγαλύτερη πολιτική επιφάνεια και αύξησε τή δυνατότητα πρόσβασης στις λαϊκές μάζες.

• Ο άρχηγός—λυτρωτής, ή όργάνωση και οι μάζες.

Μετά ταϋτα, καθιερωμένη πλέον προσωπικότητα στήν μεταδικτατορική Ελλάδα, φερόμενος ως ήγέτης αντίλογος στήν προσωπικότητα και τήν πολιτική του Κ. Καραμανλή, ό Α. Π. δέχτηκε τή συνδρομή μεγάλων δημοσιογραφικών συγκροτημάτων, πού δέν ήταν εύκαταφρόνητη. Πραγματικά, εφημερίδες όπως *Τά Νέα*, *τό Βήμα* και ή *Έλευθεροτυπία*, του πρόσφεραν άφειδώλευτα τίς στήλες τους πολύ πέρα από τά όρια τής δημοσιογραφικής δεοντολογίας. Τό πράγμα φυσικά δέν είναι χωρίς σημασία, άν λάβει κανείς υπόψη ότι πρόκειται γιά εφημερίδες μέ τεράστια κυκλοφορία, πού μπορούν νά άπευθύνονται στο εϋρύτερο κοινό, τής πρωτεύουσας και τής έπαρχίας, και νά τό έπηρεάζουν.

Τά προηγούμενα έξηγούν τό πολιτικό γόητρο του Α. Π. ταυτόχρονα αυτά τά ίδια συνέβαλαν στο νά τόν άνυψώσουν σε χαρισματικό ήγέτη. Τό «μοντέλο» στις έλληνικές πολιτικές παραδόσεις δέν είναι άγνωστο. Πραγματικά, ήδη από τόν 19ο αιώνα, αλλά και σε όλη τή διάρκεια του 20ου, ή ελληνική πολιτική ζωή κυριαρχείται από τίς φυσιογνωμίες του Βενιζέλου, του Κωνσταντίνου, του Πλαστήρα, του «Γέρου», του Καραμανλή σήμερα, πού κατά περιόδους όλοποίησαν τό μύθο του «*Σωτήρα*». Χαρακτηριστικά είναι τά στοιχεία πού έπιλέγει τό λαϊκό ένστικτο γιά νά άνανεώσει τόν παραδοσιακό του μύθο: τόν «*Πατέρα-Σωτήρα*», τόν αϋστηρό άπρόσιτο έθνάρχη-πατριάρχη, διαδέχεται ό «*Γιός-Λυτρωτής*», οικείος, προσηνης, πού ό καθένας μπορεί νά τόν άκουμπήσει, νά καθίσει δίπλα του, νά του μιλήσει στόν ένικό. Είναι ό συμπάσχων στά ίδια δεινά άδελφός, ό προδομένος όπως ό ίδιος ό λαός, κυνηγημένος όπως οι πολλοί, ώστόσο ικανός, δυναμικός, ασυμβίβαστος, έπιστήμονας. Είναι άμεσος, άνεκτικός, όχι ένοχοποιητικός, και κυρίως «ό άνθρωπος πού ξέρει», καθώς χρόνια ήθευσε εκεί όπου παίζονταν τά μεγάλα παιχνίδια. Τά στοιχεία αυτά άνανεώνονται συνεχώς και άναζωογονούν τη μαγική σχέση όπαδου-άρχηγου: ώστόσο, από μόνα τους δέν έπαρκούν γιά νά διατηρηθεί αυτή ή σχέση. Άπαιτούνται συνεχείς έπιτυχίες, πραγματικές ή πλασματικές, πού θά καταγράφονται σάν προσωπικές έπιτυχίες του άρχηγου. Η άνάγκη άναπαραγωγής τής σχέσης άρχηγου-όπαδων είναι καθημερινή. Άλλά δέν επιδέχεται διαμεσολαβήσεις, γιατί τότε, φιλτραρισμένη ή σχέση μέσα από τά στοιχεία πού τή διαπλάθουν (π.χ. ή όργάνωση), αυτοκαταργείται, και μαζί της όλο τό οικοδόμημα. Γι' αυτό ή όργάνωση παίζει τόσο δευτερεύοντα ρόλο, ή μάλλον παίζει άκριβώς τό ρόλο τής εκλογίκευσης του μυθολογικού μοντέλου και κυρίως τής πρακτικής αξιοποίησής του.

Άς σημειωθεί ότι ό οργανωτικός άκτιβισμός στις γραμμές του ΠΑΣΟΚ είναι έντονότατος. Μάλιστα ή όργανωτική γλώσσα πού χρησιμοποιείται, ή όρολογία, ή όργανωτική μεθοδολογία, τά τυπικά όργανωτικά σχήματα, οι όργανωτικές κατηγορίες μέ τίς όποιες θά χαρακτηριστούν και στή συνέχεια θά στηλιτευτούν οι διαφωνούντες («*διανοομενίστικες*», «*έλιτίστικες*» τάσεις, «*φραξιονισμός*», «*σεκταρισμός*», «*άντικομματικά στοιχεία*» κ.λ.π.) θυμίζουν τίς πιο ζοφερές στιγμές τής σταλινικής πρακτικής κομ-

1. Βλ. Άπολογισμό τής Έκτελεστικής Γραμματείας στήν Α΄ Συνδιάσκεψη του ΠΑΣΟΚ, έφ. *Έξόρμηση* 15.9.1977.

μουνιστικῶν κομμάτων. Θά ἔλεγε λοιπόν κανεῖς, παίρνοντας ὑπόψη του ἀφενός αὐτὴν τὴ φραστικὴ πρωταρχικότητα τοῦ ὀργανωτικοῦ στοιχείου καὶ ἀφετέρου τὰ ὀργανωτικὰ ποσοτικά δεδομένα τῆς ὀργάνωσης, πού δέν εἶναι εὐκαταφρόνητα, ὅτι ἡ ὀργάνωση ἀποτελεῖ διαπλαστικὸ στοιχεῖο τοῦ ΠΑΣΟΚ. Ἐξωτερικά θυμίζει κόμμα σταλινικοῦ τύπου, ὅπου ὄντως ἡ ὀργάνωση ἔχει διαπλαστικὴ γιὰ τὸ χαρακτῆρα του λειτουργία. Δεῖξαμε ὅμως παραπάνω, καὶ ἡ ὀργανωτικὴ πρακτικὴ τοῦ ΠΑΣΟΚ καὶ ἡ ἱστορία του τὸ βεβαιώνουν, ὅτι τὸ ἀποφασιστικὸ στοιχεῖο πού συνδέει τίς μάζες μὲ τὸ κόμμα δέν εἶναι ἡ ὀργάνωση ἀλλὰ ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἀρχηγοῦ. Ὁ ὀργανωτικὸς ἀκτιβισμὸς μοιάζει συνεπῶς σάν ἀντίφαση στό ὅλο σύστημα ἢ ἔστω παραφωνία. Στὴν πραγματικότητα δέν πρόκειται οὔτε γιὰ ἀντίφαση οὔτε γιὰ παραφωνία. Τὸ ΠΑΣΟΚ καὶ ὁ ἀρχηγός του ἀπευθύνονται σ' ἕναν κόσμον ριζοσπαστικοποιημένο, αὐτόν θέλουν νὰ περιλάβουν στίς γραμμές τους, ἕναν κόσμον πού διακρίνεται, ἐκτός τῶν ἄλλων, ἀπὸ συγκεκριμένα ἰδεολογικά χαρακτηριστικά. Μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, εἶχε σχετιστεῖ μὲ τὴν Ἀριστερά (ΕΑΜ, ΕΔΑ, ἀντιστασιακές ὀργανώσεις ἐπὶ δικτατορίας) ὅπου τὸ στοιχεῖο ὀργάνωση εἶναι πληθωρικό. Ἔτσι, ἡ γοητεία τῆς Ἀριστερᾶς καὶ ἡ ἐξιδανίκευση τοῦ ὀργανωτικοῦ στοιχείου ἔχει περάσει στὴν πολιτικὴ παιδεία αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ἔχει δηλαδή υἱοθετησθεῖ ὀρισμένες «ἀρχές» ἔστω θολές, ὅπως τὸ αἶτημα γιὰ ἄμεση στράτευση, ἄμεση συμμετοχὴ, ἀντιστράτευση στοὺς προύχοντες τῆς πολιτικῆς. Τέλος, μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ κόσμος τοῦ ΠΑΣΟΚ ὑφίσταται μιὰ σοβαρὴ ἰδεολογικὴ πίσση ἀπὸ τίς ἀριστερές καὶ μάλιστα κομμουνιστικὲς ὀργανώσεις, καὶ ἰδιαίτερα στό χώρο τῆς νεολαίας καὶ πιο πολὺ τῆς φοιτητικῆς. Ἡ ἔννοια τῆς ὀργάνωσης καὶ γενικότερα ἡ κομματικοποίησις τῆς πολιτικῆς ἀκόμα καὶ τῆς συνδικαλιστικῆς δράσης, ἔχει ἰδιαίτερα διαδοθεῖ, πράγμα πού τὸ διαπιστώνει κανεῖς σέ ὅλους τοὺς μαζικούς χώρους (ἀκόμη καὶ κόμματα ὅπως ἡ Νέα Δημοκρατία καὶ ἡ ΕΔΗΚ εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ υἱοθετήσουν καὶ νὰ χρησιμοποιήσουν μηχανισμούς πού ἔχουν στοιχεῖα ὀργάνωσης βάσης). Ἡ ὀργάνωση λοιπόν ἔχει περάσει στὰ πολιτικά ἤθη, εἶναι μαζικὴ συμπεριφορά, εἶναι στοιχεῖο τῆς ἰδεολογίας τοῦ πολιτικοποιημένου κόσμου.

Τὸ ΠΑΣΟΚ θά ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴν ὑπερθεματίζει στό ὀργανωτικὸ ἐπίπεδο, ἡ ὀργάνωση καὶ ὁ ὀργανωτικὸς λόγος πού τὴ συνοδεύει ἦταν ὑποχρεωτικά στοιχεῖα γιὰ τὴ δόμησις τοῦ ΠΑΣΟΚ. Ὅμως δέν διαπλάθει τὴν πολιτικὴ φυσιογνωμία τοῦ Κινήματος. Ὁ ρόλος αὐτὸς ἀνήκει στὸν πολιτικὸ λόγο καὶ πρᾶξι τῆς χαρακτηριστικῆς προσωπικότητος τοῦ ἀρχηγοῦ. Ἡ ὀργάνωση ἔπεται ἢ συνοδεύει τὴν πρόσκτηση ὀπαδῶν τοὺς ἐντάσσει στό γενικὸ σχῆμα καὶ δρᾷ γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τὰ δυσαρμονικά στοιχεῖα. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε χρησιμοποιήθηκαν τὰ «κλασικά» ὀργανωτικὰ μοτίβα τοῦ σταλινισμοῦ, δεδομένου ὅτι ἀνταποκρίνονται πλήρως σέ μιὰ ὑποπολιτικὴ καὶ ἠθικὴ λειτουργία τῆς ὀργάνωσης. Ἡ πολιτικὴ οὐσία ἐνός προβλήματος ἀντιμετωπίζεται μὲ πρωθύτερα, ἠθικοῦ χαρακτῆρα, ἀξιώματα: π.χ. «ὁ διανοουμενισμὸς εἶναι κακό· αὐτὸ πού λές ἢ κάνεις εἶναι διανοουμενισμὸς, ἄρα

ἐμεῖς, ἡ βάση, δέν μπορεῖ παρά νὰ εἴμαστε ἐναντίον τοῦ διανοουμενισμοῦ». Ὁ μηχανισμὸς τοῦ συλλογισμοῦ — καὶ τῆς ἀντίστοιχης διαδικασίας — ἔχει ἠθικὸ καὶ ὄχι πολιτικὸ ἢ ἰδεολογικὸ χαρακτῆρα. Ἡ ἀπόδειξις καὶ ἡ ἀπόφασις προϋπάρχει ἀποτυπωμένη στό ἠθικὸ ἀξίωμα, δέν ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἐνδοοργανωτικὴ πολιτικὴ πρᾶξι.

Ὅταν στὴν ὀργάνωση ἀποδίδεται δικαιοδικὸς ρόλος τῆς προϋπάρχουσας ἢ ἐξω ἀπ' αὐτὴν πολιτικῆς πρᾶξης, τότε, γιὰ τίς ἀνάγκες μιᾶς παρόμοιας ὀργανωτικῆς ἀντίληψης, ἡ ὀργάνωση βάσης ὄχι μόνον δέν ἀποτελεῖ ἀντίφαση ἢ παραφωνία ἀλλὰ ἀναγκαῖο συμπλήρωμα γιὰ τὴ συνοχὴ καὶ τὴν ἐκλογίκευση τοῦ συστήματος. Αὐτὸ τὸ εἶδος ὀργάνωσης, βάσις τοῦ ὁποῖου δομεῖται τὸ ΠΑΣΟΚ, ἀποτελεῖ συνάμα καὶ τὸν συγκεκριμένο πολιτικὸ μηχανισμό διατήρησης τοῦ προσωποπαγῆ χαρακτῆρα τοῦ κόμματος, ἀφοῦ ὄχι μόνον δέν ἀποκρούει τὸ μῦθο τοῦ «ἀρχηγοῦ λυτρωτῆ», ἀλλὰ τὸν δυναμώνει καὶ τὸν θεσμοθετεῖ.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη πού θέτουμε τὸ ζήτημα, τὸ ΠΑΣΟΚ ἀπελεῖ νέα μορφή κόμματος σέ σχέση μὲ τίς παλαιότερες παραγωγές τοῦ ἑλληνικοῦ ἀριστεροῦ κινήματος. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πού ὁ προσωποπαγῆς θεσμὸς καὶ ὁ λυτρωτικὸς μῦθος παίρνουν ὀργανωτικὴ-κομματικὴ μορφή, ὅπου ἡ μυθολογικὴ μεθοδολογία φέρει κομματικὰ διάσημα ἀρθρώνοντας σέ ἕνα σύστημα ἠθικῶν-ἀπαγορευτικῶν προτρεπτικῶν κανόνων τὴ λαϊκὴ συνέργεια καὶ ριζοσπαστικότητα. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε παρατηρεῖται καὶ ἡ πληθώρα τῶν δεοντολογικῶν στοιχείων — τὰ ἄπειρα «πρέπει», «δέν πρέπει» — πού συνοδεύουν καταστατικὲς διατάξεις, ἢ διανθίζουν τὴν ὀργανωτικὴ γλώσσα καὶ τὴν ὀργανωτικὴ τακτικὴ τοῦ ΠΑΣΟΚ.

Οἱ κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ρίζες τοῦ λαϊκισμοῦ τοῦ ΠΑΣΟΚ

Ὅσα ἀναφέραμε προηγουμένως, ἂν σωστὰ περιγράφουν τὰ ὀργανωτικὰ χαρακτηριστικά τοῦ ΠΑΣΟΚ, θέτουν ἕνα ἐρώτημα γενικότερου χαρακτῆρα. Γιατὶ αὐτὸ τὸ σύστημα ἰδεῶν καὶ αὐτὴ ἡ πρακτικὴ ἔχει μιὰ κάποια ἀνταπόκριση σέ λαϊκὲς μάζες;

Πιστεύουμε ὅτι καμιά προσωπικότητα, ὅσο ἰσχυρὴ καὶ ἂν εἶναι, δέν μπορεῖ νὰ πλάσει μάζες κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσὴ τῆς, ἂν ἤδη ὀρισμένα στοιχεῖα, ἔστω ἀνεπεξέργαστα καὶ σέ πρωτόγονη μορφή, δέν προϋπάρχουν σάν πεποιθησείς καὶ γενικὲς ἰδέες τοῦ κόσμου πού ἡ ἐξέχουσα προσωπικότητα πρόκειται νὰ σαγηνεύσει. Θὰ δοῦμε δηλαδή ὅτι τὰ κεντρικὰ ἰδεολογικὰ μοτίβα τοῦ ΠΑΣΟΚ εἶναι γεννήματα συγκεκριμένων συνθηκῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τῶν τελευταίων χρόνων, ἀποτελέσματα τῶν πολιτικῶν τῆς περιπετειῶν, καὶ ὡς ἕνα βαθμὸ ἀντίστοιχοῦν σέ αἰτήματα τῶν λαϊκῶν τάξεων καὶ στρωμάτων. Ὑπάρχει δηλαδή ἕνα εἶδος προδιάθεσης, ἕνα ρευστὸ στὸν ἀέρα, σέ μορφή ἐπιφωνηματικῆς ἐκρηξης, τὸ ὁποῖο ὁ «Ἀνδρέας» σχεδὸν ἀμετάλλαχτο, ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ προεκλογικοῦ ἐξώστη, τοῦ δίνει διάσταση πολιτικὴ, τὸ μετατρέπει σέ ὀργάνωση, ἐκλογικὸ ποσοστὸ, βουλευτές, κοινοτάρ-

συνοδευόμενοι επίσης από τη διάδοση πολλών νέων ιδεών ή παλιών με νέο ένδυμα όπως η «κοινωνία της κατανάλωσης», οι «υπερδυνάμεις», τό «κατεστημένο», ή «πάλη των γενεών», ή «άμφισβήτηση», οι «λαϊκές αξίες» — δημιούργησαν ένα εκρηκτικό απόθεμα που δέν ήταν δυνατό να εκφραστεί άνοιχτά λόγω της στρατιωτικής δικτατορίας. "Αν όμως δέν ήταν δυνατό να εκφραστεί, δέν σημαίνει ότι δέν υπήρχε. "Απλώς ή έλλειψη άνοιχτής πολιτικής ζωής, έπικοινωνίας, πολιτικής διαπάλης, τό εμπόδιζαν να βρει δρόμους «φυσιολογικούς» και βιώνταν περισσότερο σαν άπωθημένο παρά σαν έκλογικευμένη πολιτική και ιδεολογική συνείδηση.

"Όταν, με την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας, τό πώμα της φιάλης που περιέκλειε τά άέρια τινάχτηκε, τό πρόσωπο της ριζοσπαστικότητας φάνηκε πολύ καθαρά. Ταυτόχρονα φάνηκαν και τά θολά του χαρακτηριστικά. Πολλά πράγματα, από τη διεκδίκηση άλλων κοινωνικών αιτημάτων ως τό κορυφαίο της έθνικής ανεξαρτησίας, βαφτίστηκαν πρόχειρα-πρόχειρα σοσιαλισμός. "Άλλωστε όλα τά μεταδικτατορικά κόμματα επικαλούνται, τέλος πάντων, μιά κάποια μορφή σοσιαλισμού. "Ο σοσιαλισμός είχε πέραση. Και

ειδικά για την αντιπολίτευση ήταν άναγκαίο σύνθημα, για να μπορεί να διαφοροποιείται άπέναντι στην κυβέρνηση Καραμανλή, στό βαθμό που ή τελευταία άσκούσε μιά κοινωνική πολιτική προωθημένου τύπου.

"Ο Α. Π. βρέθηκε σε προνομακή θέση, και εξηγήσαμε γιατί. Αυτός στό ύψος του πολιτικού έξώστη, και από κάτω λαϊκές μάζες έτοιμες να τον άκούσουν, πιά σωστά έτοιμες να άκούσουν κάτι ή πολλά από εκείνα που οί ίδιες πίστευαν. "Ηθελαν να άκούσουν τη φωνή τους. Και όντως: οί μάζες άκουσαν από τό στόμα του "Ανδρέα τίς δικές τους φωνές, άπαράλλαχτες, άντιφατικές, άποσπασματικές, θολές, ούτε ένα βήμα μπρός ούτε ένα βήμα πίσω, άπλως ένισχυμένες γοερά, όπως ή φωνή μας από την αντίχηση σε μιά ρεματιά ή σε άδειο δωμάτιο. Γιατί ό μύθος του σωτήρα πάντα συνοδεύεται από τό μύθο του «λαού». "Ο λαός που «πάντα έχει δίκιο» δέν χρειάζεται παρά κάποιον που θά του πεί ότι έχει δίκιο. Και τά πολλά χειροκροτήματα και οί ζητωκραυγές σκέπασαν τίς άντιφάσεις αλλά και τίς παραφωνίες, τη μόνιμη

έσωτερική κρίση της όργάνωσης του ΠΑΣΟΚ, τίς διαγραφές...

"Επρόκειτο δηλαδή για λαϊκιστική ιδεολογία, όχι σοσιαλιστική. "Ένα κίνημα λαϊκιστικής ιδεολογίας είδε τό φώς.

"Η κοινωνιολογική και ή ιδεολογική ρευστότητα, όταν υπάρχει —και στην έλληνική περίπτωση υπάρχει υπερτονισμένη—, επιτρέπει σε ένα κίνημα λαϊκιστικής ιδεολογίας και πολιτικής να συμπαρασύρει στην τροχιά του άτομα και ομάδες, παρά τίς συντονισμένες διαφορές τους. Τό λαϊκιστικό κίνημα στηρίζεται στό πλάσμα «λαός», χωρίς να άποκαλύπτει ή να ξεδιαλύνει τίς άντιφάσεις που ό λαός έχει μέσα του, δηλαδή τίς λιγότερο ή περισσότερο τονισμένες διαφορές του. "Εργάζεται με μιά άποσπασματική και συνάμα φανακισμένη αντίληψη περί λαού. Και μπορεί να είναι άποτελεσματικό, μόνο στό βαθμό που νοθεύει τίς άντιφάσεις και τίς επικαλύπτει με στόχους που φαίνονται κοινός παρονομαστής των διαφορετικών συμφερόντων. Κοινοί στόχοι —και έν πολλοίς κοινοί τόποι—, που όταν δέν εξειδικεύονται, όταν δέν περνάμε από τό μερικό στό γενικό και από τό άφηρημένο γενικό στό συγκεκριμένο ειδικό, δέν είναι παρά συνθήματα που άνέξοδα μπορεί κανείς να τά επικαλείται ή και ούτοπικά να τά όραματίζεται. ["Η ούτοπία βέβαια δέν βλάπτει όσο είναι όραμα, αντίθετα. "Αλλά όταν γίνεται στρατηγική για εφαρμογή καταλήγει συνήθως στην τραγωδία]. "Επίσης ένα λαϊκιστικό κίνημα μπορεί να είναι δραστικό —να συγκεντρώνει μάζες— μόνο εφόσον βρίσκεται στην αντιπολίτευση. "Όντας αντιπολίτευση μπορεί να προσαρτίζεται κάθε είδους αίτημα χωρίς έσωτερική άρθρωση, ή μάλλον με μιά άρθρωση έκλεκτικιστική. "Έτσι, όταν θά χρειαστεί να προτείνει, και κυρίως να εφαρμόσει, μέτρα που θά ίκανοποιούν όρισμένα κοινωνικά αίτηματα, άνοίγει ό δρόμος για τό ξέσπασμα των άντιφάσεων: ή ίκανοποίηση της μιάς ομάδας συνεπάγεται τη δυσάρεσκεια της άλλης. "Η διαφορετικά ό λαϊκισμός καμωμένος με θραύσματα σοσιαλιστικής και άστικής ιδεολογίας στη συγκεκριμένη περίπτωση του ΠΑΣΟΚ, τά θραύσματα που περισυνέλεξε από τό "άριστερά, τά δεξιά, τά κεντρώα, τά υπεραριστερά, τά κομμουνιστικά, τά σοσιαλδημοκρατικά, τά λαϊκά και τά άστικά ρεύματα—, όσο καιρό δέν είναι ύποχρεωμένος να εφαρμόσει μιά συγκεκριμένη πολιτική, ή όσο καιρό ή ιδεολογική σύγκρουση με άλλες πολιτικές δυνάμεις δέν τον ύποχρεώνουν να «ξεκαθαρίσει», μπορεί να περιφέρει άένα τον διάτρητο σοσιαλισμό του, ένω τά πράσινα (:) λάβαρα θά σκεπάσουν τά χάσματά του. Γιατί έθνική ανεξαρτησία μπορεί να σημαίνει άπλούστατα έθνικισμός: λαϊκή κυριαρχία, μπορεί να σημαίνει ό,τι θέλεις, άκόμη και κανταφισμός: και κοινωνική άπελευθέρωση, μπορεί να σημαίνει άπλά και μόνο άντιπλουτοκρατισμός: άνάλογα με τό ποιά γενικότερη ιδεολογία ύποβαστάζει ένόυτα τά συνθήματα, άνάλογα με τό ποιές είναι οί κινητήριες δυνάμεις της άλλαγής, ποιά είναι ή θεωρία και ή έπιστήμη που στοχάζονται και αναλύουν τό κοινωνικό γίγνεσθαι, ποιά είναι, τέλος, ή όργάνωση που γίνεται ό μοχλός της ιστορικής κίνησης. "Ανάλογα με τό άν ό σοσιαλισμός ή ό λαϊκισμός θά καθοδηγήσει τά βήματά μας.

Η ούτοπία βέβαια δέν βλάπτει όσο είναι όραμα, αντίθετα. "Αλλά όταν γίνεται στρατηγική για εφαρμογή καταλήγει συνήθως στην τραγωδία]. "Επίσης ένα λαϊκιστικό κίνημα μπορεί να είναι δραστικό —να συγκεντρώνει μάζες— μόνο εφόσον βρίσκεται στην αντιπολίτευση. "Όντας αντιπολίτευση μπορεί να προσαρτίζεται κάθε είδους αίτημα χωρίς έσωτερική άρθρωση, ή μάλλον με μιά άρθρωση έκλεκτικιστική. "Έτσι, όταν θά χρειαστεί να προτείνει, και κυρίως να εφαρμόσει, μέτρα που θά ίκανοποιούν όρισμένα κοινωνικά αίτηματα, άνοίγει ό δρόμος για τό ξέσπασμα των άντιφάσεων: ή ίκανοποίηση της μιάς ομάδας συνεπάγεται τη δυσάρεσκεια της άλλης. "Η διαφορετικά ό λαϊκισμός καμωμένος με θραύσματα σοσιαλιστικής και άστικής ιδεολογίας στη συγκεκριμένη περίπτωση του ΠΑΣΟΚ, τά θραύσματα που περισυνέλεξε από τό "άριστερά, τά δεξιά, τά κεντρώα, τά υπεραριστερά, τά κομμουνιστικά, τά σοσιαλδημοκρατικά, τά λαϊκά και τά άστικά ρεύματα—, όσο καιρό δέν είναι ύποχρεωμένος να εφαρμόσει μιά συγκεκριμένη πολιτική, ή όσο καιρό ή ιδεολογική σύγκρουση με άλλες πολιτικές δυνάμεις δέν τον ύποχρεώνουν να «ξεκαθαρίσει», μπορεί να περιφέρει άένα τον διάτρητο σοσιαλισμό του, ένω τά πράσινα (:) λάβαρα θά σκεπάσουν τά χάσματά του. Γιατί έθνική ανεξαρτησία μπορεί να σημαίνει άπλούστατα έθνικισμός: λαϊκή κυριαρχία, μπορεί να σημαίνει ό,τι θέλεις, άκόμη και κανταφισμός: και κοινωνική άπελευθέρωση, μπορεί να σημαίνει άπλά και μόνο άντιπλουτοκρατισμός: άνάλογα με τό ποιά γενικότερη ιδεολογία ύποβαστάζει ένόυτα τά συνθήματα, άνάλογα με τό ποιές είναι οί κινητήριες δυνάμεις της άλλαγής, ποιά είναι ή θεωρία και ή έπιστήμη που στοχάζονται και αναλύουν τό κοινωνικό γίγνεσθαι, ποιά είναι, τέλος, ή όργάνωση που γίνεται ό μοχλός της ιστορικής κίνησης. "Ανάλογα με τό άν ό σοσιαλισμός ή ό λαϊκισμός θά καθοδηγήσει τά βήματά μας.

Τό «κατεστημένο», οί προνομιούχοι καί μή προνομιούχοι Έλληνες

“Ας δοῦμε τά προηγούμενα λίγο πιό συγκεκριμένα στις πολιτικές καί θεωρητικές θέσεις τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κινήματος, μιά καί, ὅπως λέει καί τό ἴδιο τό ΠΑΣΟΚ, οί ἀπόψεις τοῦ Α. Π. ἀποτελοῦν «καθοριστική παράμετρο» του.

“Ο Α. Π. ἐπικαλεῖται τό μαρξισμό, τόν αὐθεντικό μαρξισμό. Ὑποτίθεται δηλαδή ὅτι ξεκινάει ἀπό μιά ταξική ἀνάλυση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καί στή συνέχεια προεκτείνει τήν ἀνάλυσή του στή σφαίρα τοῦ πολιτικοῦ καί τοῦ ἰδεολογικοῦ οικοδομήματος. Λέμε ὑποτίθεται, γιατί στήν πραγματικότητα, ὅσο καί ἂν αὐτό φανεῖ παράξενο, τέτοια ἀνάλυση δέν ὑπάρχει.² Ὅλη του ἡ κριτική ἐντοπίζεται στόν ξένο παράγοντα: πολυεθνικές, Πεντάγωνο, ΣΙΑ, ΝΑΤΟ, καί φυσικά ΕΟΚ. “Ὅλα τά κακά τά μεθοδεύουν οἱ ξένοι μέ μερικούς πρᾶκτορες τους στήν Ἑλλάδα. Οἱ τελευταῖοι ἀποτελοῦν ἓνα μυστήριο ἄθρημα πού, ἀπό πολύ παλιά, τό βάρφτισε κατεστημένο, καί ὁ ὄρος γνώρισε τέτοια δόξα στήν Ἑλλάδα, πού μπορεί νά ἀκούσει κανεῖς ἀκόμη καί γιά τό κατεστημένο τῶν περιπερούχων. Μέσα ἀπ’ αὐτή τήν ἀπλουστευτική ἀνάλυση, τό κοινωνικό πρόβλημα τῆς χώρας οὐσιαστικά χάνεται, τή θέση του παίρνουν σκόρπιες προτάσεις καί σκόρπιες διεκδικήσεις ἐγγεγραμμένες σέ ἀντιπολιτευτικό πεντάγραμμο, μέ μόνιμη ἀντίστιξη τόν ἀντιπλουτοκρατισμό. “Ἔτσι, προνομιακά ἡ λαϊκή πάλη θά στραφεῖ ἐνάντια στήν «ἐξάρτηση», «γιά νά πάψει ἡ Ἑλλάδα νά ἀνήκει στή Δύση, καί νά ἀνήκει στους Ἑλληνες». Τά τρία κεντρικά συνθήματα τοῦ ΠΑΣΟΚ, ἡ ἐθνική ἀνεξαρτησία (παλιότερα, καί ὡς τή πτώση τῆς δικτατορίας μιλοῦσε γιά ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγώνα), ἡ λαϊκή κυριαρχία καί ἡ κοινωνική ἀπελευθέρωση (τήν ὁποία ἐπίσης πολύ πρόσφατα ἀνακάλυψε, πρὸς τά τέλη τῆς δικτατορίας), εἶναι μιά γραμμική διαδοχή. Λέει π.χ. «ἡ ἐθνική ἀνεξαρτησία ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιά τήν πραγμάτωση τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Ἡ λαϊκή κυριαρχία ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιά τήν πραγμάτωση τῆς κοινωνικῆς ἀπελευθέρωσης. Ἡ κοινωνική ἀπελευθέρωση ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιά τήν πραγμάτωση τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας³». Σ’ αὐτή τή γραμμική παράθεση στόχων ἐκείνο πού δέν φαίνεται εἶναι τά ταξικά δεδομένα τοῦ κοινωνικοῦ καί τοῦ πολιτικοῦ προβλήματος, πράγμα πού γίνεται καθαρότερο ὅταν χαρακτηρίζει τό ΠΑΣΟΚ σάν κίνημα «τῶν μή προνομιούχων Ἑλλήνων». Ἀπό

2. “Ὅταν ὁ Α.Π. προσπαθεῖ νά περιγράψει τήν κοινωνική βάση τοῦ ΠΑΣΟΚ καταφεύγει σέ ἓνα ἀμάλγαμα κοινωνικῶν καί ἐπαγγελματικῶν κατηγοριῶν. Π.χ. στήν συνέντευξη τύπου πού ἔδωσε στήν Πάτρα (10.10.1975), ἀναφερόμενος στήν κοινωνική σύνθεση τοῦ ΠΑΣΟΚ, τονίζει: «... Δέν εἶναι κόμμα τό ΠΑΣΟΚ, εἶναι κίνημα. Ἐκπροσωπεῖ ὄλους τοὺς μή προνομιούχους Ἑλληνες, τοὺς ἐργάτες, τοὺς ἀγρότες, τοὺς βιοτέχνες, τοὺς μισθωτοὺς, τήν πεμπτοσῖα δηλαδή τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τῆ μεγάλη συντριπτική πλειοψηφία του». Καί «τὴν πρόσφατη εἰσήγησή του στήν Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ ΠΑΣΟΚ θά προσθέσει τοὺς ἐπαγγελματίες, τοὺς συνταξιούχους, τά μικρομεσαῖα στρώματα καί τὴ νεολαία.

3. Ἰδρυτική Διακήρυξη τοῦ ΠΑΣΟΚ (3 Σεπτ. 1974) καί προεκλογικός λόγος τοῦ Α.Π. στήν Ἀθήνα (14.11.74).

τό μαρξισμό ξέρουμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἄρα καί οἱ Ἑλληνες, χωρίζονται ἔστω καί μέ ἀσαφή τρόπο σέ ἐκμεταλλευτές καί ἐκμεταλλεζόμενους, σέ καταπιεστές καί καταπιεζομένους, ἄμεσους παραγωγούς καί μή, κ.λπ. Ὁ αὐθεντικός ὁμως μαρξισμός τοῦ Α. Π. καταργεῖ αὐτές τίς ἔννοιες, καί ὄλες τίς πολιτικοκοινωνιολογικές κατηγορίες τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ (ὅπως ἐργατική τάξη, ἐργατική τάξη καί οἱ σύμμαχοί της, ἡ ἀκόμη ἐργαζόμενοι, καταπιεσμένες παραγωγικές τάξεις κ.λπ.) καί τίς νοθεύει μέ τή γενική διχοτομική διάκριση «προνομιούχοι καί μή προνομιούχοι Ἑλληνες», πού οὔτε κἀν περιγραφική ἐπιστημονική ἀξία ἔχει. Ἐχει ὁμως λίγο ταξικό, λίγο ἐπαγγελματικό, λίγο ἐθνικιστικό ἄρωμα, τόσο ὅσο χρειάζεται γιά νά διεγείρει ὅσους αἰσθάνονται ὅτι εἶναι ἀμή προνομιούχοι (προνομιούχοι μπορεί νά εἶναι ἀκόμη καί ἐπαγγελματικοὶ ἀνταγωνιστές τους) καί Ἑλληνες, δηλαδή λίγο ἢ πολύ ὅλοι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ συγκεκριμένη ἰδεολογία καί ταξική θέση.

Κέντρο - περιφέρεια καί ὁ εἰσαγόμενος καπιταλισμός

Ἐκτός ἀπὸ τήν κατασκευή «προνομιούχοι/μή προνομιούχοι Ἑλληνες», τό δεύτερο θεωρητικό σχῆμα τοῦ Α.Π. πού θά τροφοδοτήσει τή στρατηγική του καί τήν ἰδεολογία τῆς ὀργάνωσης πού ἐμπνέει εἶναι τό «κέντρο-περιφέρεια». Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ἡ ἐμπνευση δέν ἦταν δική του.⁴ Σύμφωνα μέ αὐτό τό σχῆμα ὁ κόσμος (τουλάχιστο ὁ ἐκτός σοσιαλιστικῶν κρατῶν κόσμος) διχοτομεῖται: ἀπὸ τῆ μιά οἱ βιομηχανικά ἀναπτυγμένες χώρες τῆς μητρόπολης, πού στήν κορυφή τους ἔχουν τίς ΗΠΑ, τίς πολυεθνικές, τά μεγάλα τράστ, τῆ ΣΙΑ, καί ἀπὸ τήν ἄλλη ὁ Τρίτος Κόσμος πού ὑφίσταται τήν ἐκμετάλλευση τῆς μητρόπολης καί, καταδυναστεύεται ἀπὸ τό ἰμπεριαλιστικό «κατεστημένο». Τό σχῆμα φιλοδοξεῖ νά πάρει καθολική ἐρμηνευτική ἀξία (ἐφαρμόζεται ἀκόμη καί σέ πολύ παλιότερες ἐποχές, π.χ. τόν 18ο αἰώνα καί τίς ἀπαρχές τῆς ἰμπεριαλιστικῆς ἐπέκτασης): ἡ συσσώρευση κεφαλαίου πού παρατηρεῖται στήν ἰμπεριαλιστική μητρόπολη καί γενικότερα ἡ τεράστια ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ὀφείλεται ὄχι σέ σύμφυτες δυνατότητες τοῦ καπιταλισμοῦ τοῦ ἴδιου στῆς ἀναπτυγμένες χώρες ἀλλά στήν καταλήστευση τοῦ Τρίτου Κόσμου ἀπὸ τόν ὁποῖο ἀντλεῖ πρῶτες ὕλες, φτηνά ἐργατικά χέρια: ὀφείλεται ἐπίσης στους μηχανισμούς τῆς «ἀνίσης ἀνταλλαγῆς» πού ἀσκειῖται σέ βάρος τῶν «φτωχῶν» χωρῶν καί ὑπέρ τῶν «πλουσιῶν». Ἀπ’ αὐτό τό ἴδιο θεωρητικό σχῆμα συνάγεται ὅτι ἡ ἐργατική τάξη τῶν χωρῶν τῆς μητρόπολης ἔχει «ἀστικοποιηθεῖ» διότι καί ἡ ἴδια συμμετέχει στήν ἐκμετάλλευση τοῦ Τρίτου κόσμου, γι’ αὐτό καί δέν παίξει κανένα ἰδιαίτερο ρόλο στήν ἀνάπτυξη τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης. Τήν ἐπαναστατική σκυτάλη στῆς μέρες μας ἐπῆραν στά χέρια τους

4. Πρόκειται γιά γενικότερη «θεωρία» πού ἔχει γνωρίσει μεγάλη διάδοση. Βασικοὶ τῆς ἐκπρωσώποι οἱ Ἀργύρης Ἐμμανουήλ, Pierre Jallée, Samir Amin, G. Frank, Paul Sweezy (ἂν καί ὁ τελευταῖος μέ πολλές ἐπιφυλάξεις καί γόνιμες ἀποχρώσεις), κ.ά.

οί χώρες του Τρίτου Κόσμου, όπου και αναπτύσσονται τα μεγάλα αντιιμπεριαλιστικά κινήματα από τα οποία άρχίζει ή περικύκλωση της μητρόπολης.

Τό σχήμα αυτό εξειδικευμένο στην περίπτωση της Ελλάδας εφαρμόζεται περίπου ως εξής. Η Ελλάδα ανήκει στις χώρες της περιφέρειας, στο μεταίχμιο της ιμπεριαλιστικής μητρόπολης και της αντιιμπεριαλιστικής περιφέρειας. Βασικό χαρακτηριστικό μιας χώρας της περιφέρειας κατά τον Α.Π. είναι ότι ο «καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής δεν τείνει να επικρατήσει και δεν είναι σε θέση να εξαφανίσει τον προκαπιταλιστικό τρόπο παραγωγής»⁵. Δηλαδή: οι κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής δεν μπορούν να αναπτυχθούν αυτόδύναμα, να εξαφανίσουν τις προκαπιταλιστικές μορφές και σχέσεις παραγωγής, να υπάρξει συσσώρευση κεφαλαίου στο εσωτερικό της χώρας. Αφού λοιπόν έτσι έχουν τα πράγματα, όσος καπιταλισμός υπάρχει στην Ελλάδα έχει ερθει απέξω, π.χ. από τις ΗΠΑ (παλιότερα από την Αγγλία και τη Γαλλία), πράγμα που θα επιδεινωθεί με την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ, ή οποία βέβαια «κυριαρχείται από τα αμερικανικά μονοπώλια και ταυτίζεται με το ΝΑΤΟ».

Εν πάση περιπτώσει όμως δεν πρόκειται για ένα έγκλιματισμένο φαινόμενο, δεν πρόκειται για εγχώριο καπιταλισμό, αλλά ξενόφερτο, που δεν αναπτύσσει τις παραγωγικές δυνάμεις του τόπου, δεν άρθρώνει καπιταλιστικά την ελληνική κοινωνία: άπλωσ τή ληστεύει με τή βοήθεια των εδώ πρακτόρων του, μεγαλοπλουτοκρατών και «κατεστημένων», πράγμα που δημιουργεί τήν αντικειμενική βάση για να καταλάβουμε καλύτερα και τό προηγούμενο θεώρημα περί «προνομιούχων και μη προνομιούχων Ελλήνων».

Ευρωπαϊκά εργατικά κινήματα ή κανταφισμός;

Ο Α.Π. βασίζομενος στο θεώρημα «κέντρο-περιφέρεια» καταλήγει αναγκαστικά σε πολύ σχηματικές αναλύσεις των καπιταλιστικών κέντρων της Δυτ. Ευρώπης. Κατ' αρχήν δεν παίρνει υπόψη του τις παραγωγικές σχέσεις σ' αυτές τις χώρες, τόν εκμεταλλευτικό τους χαρακτήρα, τή φύση του κράτους, τό χαρακτηριστικά των πολιτικών δυνάμεων της εξουσίας και κατά συνέπεια του είναι αδύνατο να εκτιμήσει σωστά τήν άνοδο του εργατικού κινήματος. Ειδικά, όταν μιλά για τό εργατικό κίνημα των χωρών της Δυτ. Ευρώπης, τό χαρακτηρίζει ως εργατική άριστοκρατία συμβιβασμένη και σοσιαλδημοκρατική, που ζει και άλλοτριώνεται πολιτικά σε βάρος του Τρίτου Κόσμου, έπωφελούμενη από τό κοινωνικό πλεόνασμα που μεταφέρεται από τήν περιφέρεια στο κέντρο. Και παρά ταυτα θέλει να έχει στενή συνεργασία με τά σοσιαλιστικά κόμματα της

Δυτ. Ευρώπης. Η θέση αυτή βέβαια τόν βολεύει πολιτικά τή στιγμή που διαπιστώνει ότι κόμματα όπως τό Γαλλικό Σοσιαλιστικό επιλέγουν τό ΠΑΣΟΚ ως τόν κύριο άξονα δράσης τους στον ελληνικό χώρο. Ωστόσο, όταν οί Γάλλοι σοσιαλιστές πριμοδοτούν μ' αυτό τόν τρόπο τό ΠΑΣΟΚ, βέβαια δεν τόν κάνουν επειδή υίοθετούν τό θεωρητικό σχήμα του Α.Π. αλλά, για λόγους καθαρά πολιτικούς και από τήν άποψη της κρατικής πολιτικής της Γαλλίας⁷.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Α.Π. προσπαθεί να ελαχιστοποιήσει τις σημαντικές εξελίξεις που παρατηρούνται στα κινήματα της Δυτ. Ευρώπης. Η όρολογία του είναι χαρακτηριστική. Ο όρος «ψαύω τήν έξουσία» που χρησιμοποιεί για να χαρακτηρίσει τή συμμετοχή των κομμουνιστικών κομμάτων στην έξουσία δείχνει πόσο μικρή σημασία άποδίδει στο γεγονός ότι τά κομμουνιστικά κόμματα της Δ. Ευρώπης όντως διεκδικούν τήν έξουσία. Ότι δηλαδή ή διεκδίκηση της έξουσίας είναι γι' αυτά στρατηγική επιλογή που τή συνοδεύει ένα όλόκληρο σύστημα αντιλήψεων και συγκεκριμένης πολιτικής πρακτικής. Τό πράγμα είναι όλοφάνερο στην περίπτωση της Γαλλίας, όπου ο πολιτικός φορέας αυτής της αλλαγής παρ' όλες τις δυσκολίες μοιάζει να έχει βρεθεί με τή συμμαχία κομμουνιστών, σοσιαλιστών και ριζοσπαστών της άριστερας, λιγότερο φανερό στην περίπτωση της Ιταλίας όπου ή πολιτική του ιστορικού συμβιβασμού δεν έχει βρει ακόμη διέξοδο σε συγκεκριμένο πολιτικό σχήμα, σε πορεία μορφοποίησης στην Ισπανία όπου ή συμμαχία σοσιαλιστών και κομμουνιστών δεν θά πρέπει να αποκλειστεί στο μέλλον. Τίς σημαντικές αυτές πολιτικές αλλαγές στη Δυτική Ευρώπη ο Α.Π. τις ελαχιστοποιεί. Θεωρεί ότι τό Κοινό Πρόγραμμα στη Γαλλία «ταλαντεύεται ανάμεσα στη σοσιαλδημοκρατία και τό άνοιγμα του δρόμου προς τό σοσιαλισμό», τόν ιστορικό συμβιβασμό στην Ιταλία τόν χαρακτηρίζει ως «ταξική συμμαχία εργαζομένων και εργοδοτών, για τήν άναστολή της άναμέτρησης, για τό ξέσπασμα της όξείας κρίσης του καπιταλισμού σ' αυτή τή χώρα». Θεωρεί ότι ο στρατηγικός στόχος του Ισπανικού Κ.Κ. είναι «τό πέρασμα από τόν φρανκικό φασισμό σε μία καθοδηγούμενη άστική δημοκρατία»⁸. Αυτή ή αντίληψη για τρία σημαντικά κινήματα της Δ. Ευρώπης, σε μία στιγμή που τό παγκόσμιο προοδευτικό κίνημα έχει στραμμένα τά μάτια του προς αυτές τις έμπειρίες, σε μία περίοδο όπου ή κυρίαρχη αντίθεση βγαίνει μέσα από τις αλλαγές που γίνονται σ' αυτές τις χώρες, δείχνει άπ' τή μία μεριά άγνοια των συνθηκών και των αλλαγών που έγιναν, όποτε δεν θά πρέπει να έχει αξιώσεις αναγωγής σε θεωρητικό σύστημα κι άπ' τήν άλλη άγωνιώδη προσπάθεια να σωθεί τό σχήμα κέντρο-περιφέρεια και να μετατοπιστεί τό βάρος της ταξικής πάλης προς τήν περιφέρεια.

Φυσικά θά μπορούσε κανείς να είναι αντίθετος με τήν

5. Συνδιάσκεψη των σοσιαλιστικών προοδευτικών κομμάτων της Μεσογείου (Μάλτα 22-25 Ιουλίου 1977), έφ. 'Οδηγητής 5.7.1977.

6. Τό Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα άποφάσισε στο τελευταίο συνέδριό του να έχει προνομιακές σχέσεις με τό ΠΑΣΟΚ δηλαδή «να τό θεωρεί τόν κύριο άξονά του στις σχέσεις του στον ελληνικό χώρο». «'Εξόρμηση» 15.9.1977.

7. Ο Μιττεράν πιστεύει «ότι τό ΠΑΣΟΚ θά αποτελέσει τόν συνδέτικό κρίκο ανάμεσα στο Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα και τις σοσιαλιστικές δυνάμεις της Μεσογείου, τις αφρικανικές χώρες και κατ' επέκταση τήν Αφρική». «'Εξόρμηση» 15.9.1977.

8. Εισήγηση του Α.Π. στη συνεδρίαση της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ 3.9.1977.

πολιτική τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων τῆς Δ. Εὐρώπης. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση θά ἔπρεπε νά ἀξιολογηθεῖ τὸ προοδευτικὸ κίνημα, σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο, διαφορετικά. Γιατί βέβαια εἶναι ἀντιφατικὸ νά χαρακτηρίζονται τὰ προοδευτικὰ κινήματα τῆς Δ.Ε. σάν σοσιαλδημοκρατικά, συμβιβασμένα, συνεργαζόμενα κ.λ.π. κι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά ὁ ἀραβικὸς ἐθνικισμὸς καὶ ἡ ἀντιδραστικὴ πολιτικὴ τοῦ Καντάφι, τοῦ Ἀσσάντ καὶ ἐν μέρει τοῦ Μπουμεντιέν νά θεωροῦνται ὡς τὸ ἀπαύγασμα τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης στὴν ἐποχὴ μας.

Στὸ διπολικὸ σύστημα, μέσα στὸ ὁποῖο κινεῖται ὁ Α.Π., ὁ εὐρωκομμουνισμὸς καὶ οἱ ἀλλαγές στὴ Δ.Ε. χάνουν τὴ σημασίαν τους. Γίνονται μιὰ ἀπλή παράμετρος τῆς ἀντίθετης ἀνάμεσα στὶς Η.Π.Α. καὶ τὴν Ε.Σ.Σ.Δ.

Σύμφωνα μὲ τὸν Α.Π. «ἐκεῖνο πού ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τίς Η.Π.Α. καὶ ἀξίζει νά σημειώσουμε εἶναι ἡ σχετικὴ ἀποσύνδεσή τους (τῶν Κ.Κ. τῆς Δ. Εὐρώπης), ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τῆς Μόσχας καθὼς καὶ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἀστικῶν πλουραλισμοῦ»⁹. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ μέχρι τὴ θέση ὅτι ὁ εὐρωκομμουνισμὸς εἶναι πρακτορειακὸς καὶ ὅτι ἐξυπηρετεῖ τὰ σχέδια τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἡ ἀπόσταση δέν εἶναι μεγάλη.

Βέβαια ἡ ἀντίφαση εἶναι τόσο ἔντονη ὥστε δέν ἀργεῖ νά βγεῖ στὴν ἐπιφάνεια. Γιὰ τὸν Α.Π. «ὁ εὐρωκομμουνισμὸς εἶναι ἀνεκτός ἀπὸ τίς Η.Π.Α. μέχρι ἕνα σημεῖο. Μέχρι τὸ σημεῖο πού θά ὑπάρξει ὁ κίνδυνος τὰ Κ.Κ. νά ψαύσουν τὴν ἐξουσία καὶ νά θίξουν στὴ Δ.Ε. τὰ ζωτικὰ οἰκονομικά καὶ στρατιωτικὰ συμφέροντα τοῦ ἀμερικάνικου κεφαλαίου»¹⁰.

Ἐπὶ τοῦ ἁπλοῦς ἐπίπεδου τῆς ἀντιφάσεως ἡ ὑπόθεση εἶναι ὅτι ὑπάρχει λοιπὸν τέτοιος κίνδυνος ἀπὸ τὰ σοσιαλδημοκρατικά, τὰ συμβιβασμένα καὶ τὰ συνεργαζόμενα Κ.Κ. τῆς Δ.Ε.; Κι ἂν ὑπάρχει ποιά θά πρέπει νά εἶναι ἡ στάση τοῦ ἑλληνικοῦ προοδευτικοῦ κινήματος; Ὅμως ὁ Α.Π. καὶ τὸ κόμμα του ζοῦν μὲ τίς ἀντιφάσεις τους. Ἀκόμα χειρότερα κάνουν τίς ἀντιφάσεις τους στοιχεῖο τῆς ἰδεολογικοπολιτικῆς τους πρακτικῆς, μέσο γιὰ τὴ λειτουργία τῶν μηχανισμῶν τῆς νόθευσης καὶ τῆς ἐπικάλυψης στοὺς ὁποίους ἀναφερθήκαμε.

Σ' αὐτὴ τὴν πορεία τῶν χωρῶν τῆς Δ.Ε. «πρὸς τὴ σοσιαλδημοκρατία» (Γαλλία) «τὴν ταξικὴ σύμμαχη ἐργαζομένων καὶ ἐργοδοτῶν» (Ἰταλία) καὶ «τὴν καθοδηγούμενη ἀστικὴ δημοκρατία» (Ἰσπανία), ὁ Α.Π. ἀντιπαρθέτει τίς γνήσιες ἀντιιμπεριαλιστικὲς δυνάμεις τῶν ἀραβικῶν χωρῶν καὶ συγκεκριμένα τὴ Λιβύη, τὴν Ἀλγερία καὶ τὸ Ἰράκ (ἡ σφαγὴ τῶν Παλαιστινίων ἀπὸ τοὺς Σύριους τὸν ἔφερε σέ ἀμηχανία σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ χαρακτῆρα τοῦ συριακοῦ καθεστώτος), καὶ βέβαια τὸ κίνημα τῶν Παλαιστινίων. «Στὴ Βόρειο Ἀφρική, καὶ τὴ Μέση Ἀνατολή κατὰ συνέπεια, ἡ Ἀλγερία, ἡ Λιβύη, τὸ Ἰράκ καὶ βέβαια τὸ Παλαιστινιακὸ κίνημα, συνθέτουν τὸ προοδευτικὸ, ἀντιιμπεριαλιστικὸ μέτωπο. Ἐπειδὴ στὴν ἐποχὴ μας ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὶς μητροπόλεις τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τὴν περιφέρειά του, δηλαδή οἱ ἐθνικοαπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες, ἀποτελοῦν τὴν κυρίαρχη μορφή τῆς πάλης τῶν τάξεων. αὐ-

τὲς οἱ χῶρες βρίσκονται στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ ἀγῶνα ἐναντίον τῶν μονοπόλων καὶ τῶν ἱμπεριαλισμῶν. Εἶναι κάτι πού δέν πρέπει ποτέ νά ξεχνᾷ ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἀριστερά, ἰδιαίτερα ἡ Ἀριστερὰ τῆς Νότιας Εὐρώπης»¹¹.

Ἐδῶ δέν ὑπάρχει μόνο μιὰ λάθος ἐκτίμηση ἀλλὰ παραποίηση ὁλόκληρης τῆς σύγχρονης ἱστορίας. Διότι ναί μὲν τὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ χρόνια τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ κινήματα ἀποτελοῦσαν πράγματι τὴν κύρια μορφή πάλης σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο καὶ ὁδήγησαν στὴν πολιτικὴ τουλάχιστο ἀνεξαρτησία μιᾶς σειρᾶς χωρῶν, ὅμως ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τῆς δεκαετίας τοῦ '60, δηλαδή ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού ὁ καπιταλισμὸς ἄρχισε νά μπαίνει σέ μιὰ περίοδο βαθιᾶς οἰκονομικῆς κρίσης ἡ ὁποία ἐξελίχθηκε σέ πολιτικὴ κρίση γιὰ νά ἀγκαλιάσει στὶς μέρες μας ὁλόκληρο τὸν κεφαλαιοκρατικὸ τρόπο παραγωγῆς παίρνοντας τὴ μορφή ὀργανικῆς κρίσης ἢ κυρίαρχη μορφή τῆς πάλης τῶν τάξεων πρέπει νά ἀναζητηθεῖ στὶς ἀναπτυσσόμενες καπιταλιστικὲς χῶρες. Καὶ κάτι ἀκόμη: χωρὶς νά παραγνωρίζουμε τὴν σημασίαν τοῦ ἀντιιμπεριαλιστικοῦ ἀγῶνα δέν πρέπει νά ταυτίζουμε τὴν ἀντιιμπεριαλιστικὴ πάλη μὲ τὸ σοσιαλισμὸ ὅπως φαίνεται νά κάνει ὁ Α.Π. Βέβαια δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει πορεία πρὸς τὸ σοσιαλισμὸ στὶς ἔξαρτημένες χῶρες χωρὶς ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία. Ἐπὶ τοῦ ἁπλοῦς ἐπίπεδου τῆς ἐθνικῆς τους ἀνεξαρτησίας. Χωρὶς τὴν προοπτικὴν καμιάς ἀνάληψης τὸ ΠΑ.ΣΟ.Κ. καὶ ὁ πρόεδρος του μαγεύονται συχνά ἀπὸ ἀντιδραστικὰ καθεστῶτα ἐπειδὴ ἀσκοῦν ἀντιιμπεριαλιστικὴ, ὑποτιθεταί, πολιτικὴ.

Πλούσιοι καὶ φτωχοί, Ἕλληνες καὶ ξένοι

Τὸ θεωρητικὸ σχῆμα «κέντρο / περιφέρεια» ἔχει κατ' ἐπανάληψη ἀνασκευαστεῖ κριτικά τόσο ἀπὸ θεωρητικούς ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ μαρξιστικὰ κόμματα τῆς Εὐρώπης¹². Ἐπενθυμίζουμε ἁπλῶς ὅτι τὸ σχῆμα κυρίως νοσεῖ στὸ βαθμὸ πού παραγνωρίζει ὅτι ὁ καπιταλισμὸς ἀναπτύσσεται στὶς χῶρες τῆς «μητροπόλης» ὄχι μόνο ληστεύοντας τὸν Τρίτο Κόσμο ἀλλὰ μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας πού προσφέρει ἡ ἐργατικὴ τάξη καὶ γενικά οἱ ἐργαζόμενοι στὰ μητροπολιτικά κέντρα, καὶ γενικά ἀπὸ τὴν οἰκιοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ ὑπερπροϊόντος πού παράγεται σ' αὐτὰ. Καὶ δέν εἶναι οἱ «πλούσιες» χῶρες, σάν χῶρες, πού ἐκμεταλλεύονται τίς φτωχὲς τοῦ Τρίτου Κόσμου

9. Στὸ ἴδιο.

10. Στὸ ἴδιο.

11. Στὸ ἴδιο.

12. Βλέπε π.χ. ἄρθρο τοῦ Charles Bettelheim «Διεθνεῖς σχέσεις καὶ ταξικὲς σχέσεις», Πολίτης, τεύχος 9. Φεβρ. 1977.

άλλά οι *έκμεταλλεύτριες τάξεις* του ιμπεριαλισμού πού *έκμεταλλεύονται* άφενός τις *έργατικές τάξεις* των χωρών τής μητρόπολης αλλά και τούς *έργαζόμενους* του Τρίτου Κόσμου. Τό θεωρητικό αυτό σχήμα παραγωνρίζει επίσης ότι ή *έξάρτηση* των κυριαρχούμενων χωρών τής περιφέρειας από τόν ιμπεριαλισμό πραγματοποιείται άκριβώς *χάρη* στή διείσδυση του *καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής* στις χώρες αυτές. Ο ιμπεριαλισμός όχι μόνο δέν *έμποδίζει* τήν *ανάπτυξη* του *έγχώριου καπιταλισμού* (καί των παραγωγικών δυνάμεων) αλλά *ίσα ίσα* ή *έπέκταση* του *κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής* (άρα και ή *ανάπτυξη* *καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής* και *άντίστοιχων κοινωνικών τάξεων*) *άποτελεί* *προϋπόθεση* και *βασικό μηχανισμό* για τή διείσδυσή του. Συνακόλουθα ή *καπιταλιστική ανάπτυξη* πού παρατηρείται και στήν *Έλλάδα* (ήδη από τόν περασμένο αιώνα) *διαμορφώνει* *έγχώριες τάξεις* *έκμεταλλευτών, έκμεταλλευομένων, καπιταλιστικού καταμερισμού έργασίας, μορφές άστικού κράτους, άστική ιδεολογία, πράγματα* δηλαδή πού δέν χωροϋν στό στενό σακούλι του «κατεστημένου», και τής διχοτομίας «*προνομιούχοι/μή προνομιούχοι*».

Είναι βέβαια βάναυση *κακομεταχείριση* τής *πραγματικότητας* τό νά *έπιμένει* κανείς, όπως *έπιμένει* ο Α.Π., ότι στήν *Έλλάδα*, χώρα τής περιφέρειας, ο «*καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής* δέν *τείνει* νά *έπικρατήσει*», ότι *άρα άνθει* ο *προκαπιταλιστικός τρόπος παραγωγής*. Γι' αυτό και δέν θά *έπιμεινουμε*. Θά *προσπαθήσουμε* όμως νά *δειξουμε* πώς αυτό τό θεωρητικό σχήμα και ή *στρατηγική* πού πάνω του είναι *θεμελιωμένη* *λειτουργούν* στό *ιδεολογικό επίπεδο*.

Είναι φανερό. Στό βαθμό πού ο *καπιταλισμός* είναι *παρείστακτος* στήν *Έλλάδα*, στό βαθμό πού *θεωρείται* *ξένος*, *άπρόσκλητος* *έπισκέπτης*, τά *δεινά* πού *σκορπά* επίσης *θεωρούνται* *εισαγόμενα προϊόντα*, όπως τά *αυτοκίνητα* (άρα *μπορούμε* νά τά *διώξουμε* ή νά *άπαγορεύσουμε* τήν *έισοδό* τους, και τό *έδαφος* θά *μείνει καθαρό* από τό *καπιταλιστικό μίasma*). Και ποιά είναι αυτά τά *εισαγόμενα προϊόντα*; 'Ο *κατ'* *έικόνα* και *όμοίωση* του Α.Π. *άντιιμπεριαλιστής-σοσιαλιστής* τό *ξέρει* και τό *κραυγάζει* σέ *όλους* τούς *τόνους*: ή ΣΙΑ, τό *Πεντάγωνο*, οί *μυστικές ύπηρεσίες*, οί *έδω* *πράκτορες*, οί *πλουτοκράτες*, οί *πολυεθνικές* και τά *μεγάλα μονοπώλια*: *διακόσια μονοπώλια*, *μιά* *δράκα* «*πλουσιών*», *γύρω* τους *μιά κλίκα* «*μαύρων συνταγματάρχων*», τό *πανίσχυρο* «*κατεστημένο*». Και *όσο* *πιό* *πολύ* αυτά τά *πράγματα* *γίνονται* *πιστευτά*, τόσο *πιό* *πολύ* *έξαφανίζονται* από τά *μάτια* μας οί *καπιταλιστικές τάξεις* και οί *ταξικές σχέσεις*, τό *ταξικό κράτος*. Τό *όλο σχήμα* *άνακαλεί* τό *κλασικό* *άντιπλουτοκρατικό μοντέλο*: *πλούσιος/φτωχός*, και *όχι* τή *συγκεκριμένη* *έκμεταλλευτική σχέση* και τις *διαδικασίες παραγωγής* πού τήν *παράγουν* και τήν *άναπαράγουν*. Τό *μοντέλο* όμως αυτό, στις *νέες συνθήκες*, *έμπλουτίζεται* και από *μιά* *άλλη* *ιδέα*. Μιά και τό «*κατεστημένο*» *εισάγεται* από τό *έξωτερικό*, *άνακαλεί* τό *μοντέλο* "Έλληνας/ξένος. Και ο *κόσμος*, πού *μέσα* *άπ'* αυτό τό *στενό φινιστρίνι* θά *δει* τήν *πραγματικότητα* του, *πότε* θά *περισταλεί* από *ξενοφοβία* και *πότε* θά *έκραγεί* από *έθνικιστική* *έπαρση*: ο *μικροαστικός κόσμος*, *πότε*

κλεισμένος στό *καβούκι* του σέ *κατάσταση περιδεούς* *όμφαλοσκόπησης* και *πότε* μέ *έξάρσεις* «*άντιξενικής*» *έπιθετικότητας*. Έτσι, τις *ώρες* τής *γενικής καθίζησης* (τής *ήττας* του *κινήματος*) ή *ξενοφοβία* θά *θρέφει* *ιόν* *γενικό παροπλισμό*, και τις *ώρες* τής *γενικής εύφορίας* ένα *βερμπαλιστικό* *άντιιμπεριαλισμό* πού *ντυνεται* *παρδαλά* *άντιαμερικανικά* *ρούχα*. Και στή *μιά* και *στήν* *άλλη περίπτωση* ή ΣΙΑ, οί *πλουτοκράτες*, οί *ξένοι*, τό *κατεστημένο*. Ποτέ οί *τάξεις*, οί *κοινωνικοί* *ά ανταγωνισμοί* τους, οί *ιδεολογίες* τους, οί *πολιτικές* τους *συγκρούσεις*, τά *κόμματα* τους μέ *σάρκα* και *όστά*. Ο *ιμπεριαλισμός*, *άφου* *καταργείται* τό *συγκεκριμένη* *μορφή* μέ τήν *όποία* *διεισδύει* στόν *τόπο* μας και *τόν* *έξαρτά* —*συμμαχία* *ντόπιων* και *ξένων* *καπιταλιστικών τάξεων*— *έξαφανίζεται* ως *διά* *μαγείας* από τή *σκηνή* του *μικρού* *μας* *θεάτρου*. *Δυστυχώς* όμως *όχι* και από τή *χώρα* μας. Και για τούς *έκθαμβους* *άντιιμπεριαλιστές* δέν *μένουν* *παρα* τά *ξόρκια* πού *συνοδεύουν* τήν *προέλασή* του.

Ο Προφήτης και ο Λόγος του (ή πολιτική φιλοσοφία του Άνδρέα Παπανδρέου)

Μά γιατί ή τόσο βάναυση *κακομεταχείριση* τής *πραγματικότητας*;

Στά *πολιτικά* και *κοινωνικά* *φαινόμενα* *πρέπει* νά *δίνονται* *άπαντήσεις* *πολιτικές* και *έρμηνείες* *κοινωνιολογικές*, κυρίως όμως *πρέπει* νά *άποφεύγονται* ή *ήθικολογία* και ή *άστυνομικού* *χαρακτήρα* «*άναλυση*». "Αν ο Α.Π. *νοθεύει* τό *μαρξισμό* *ένω* τόν *έπικαλείται*, ο *λόγος* δέν είναι αυτό πού ο *ίδιος* *λέει* *στά* *στελέχη* του, νά *μήν* *προβάλλουν* *δηλαδή* *στή* *διάρκεια* τής *προεκλογικής* *έκστρατείας* «*μαρξιστικές* ή *μεγιστοποιημένες* *έπιδιώξεις*, *γιατί* τό *άριστο* είναι *έχθρος* του *καλού*»¹³. Κάτι *μάς* *λέει* *ότι* τό *άριστο* *άπλως* είναι *έχθρος* του *κακού*.

Έδω *έχουμε* νά *κάνουμε* μέ *δύο* *στοιχεία* πού *στή* *διαπλοκή* τους *δημιουργούν* τό *φαινόμενο* ΠΑΣΟΚ.

Α. Μιά *συγκεκριμένη* *κοινωνική αντίληψη* μέ *θεωρητική* *θεμελίωση*, *στρατηγική*, *όργανωτική* *μεθοδολογία*, και *μεθοδολογία* *πολιτικής* *πράξης*. Μια *γενικότερη*, θά *λέγαμε*, *κοσμοαντίληψη* και *πολιτική* *ιδεολογία* πού *χαρακτηρίζει* τόν Α.Π. Τό *πρόβλημα* *φυσικά* δέν είναι νά *όναματίσουμε* *αυτήν* τήν *άντίληψη* —*άντίληψη* για τήν *κοινωνική* *άλλαγή* *τελικά*— *άλλά* νά *καταλάβουμε* τά *στοιχεία* τής. Σίγουρα *ξεκινάει* από τό *μαρξισμό*, (ο *Μάρξ* δέν *φταίει* *γι'* αυτό), *περνάει* *πάνω* από τό *κεφάλι* τής *μετά* τόν *Μάρξ* *μαρξιστικής* *παραγωγής* (*Λένιν*, *Γκράμσι*, *Μάο*, για νά *άναφερθούμε* μόνο σέ αυτούς), *περνάει* *πάνω* από τό *κεφάλι* τής *τεράστιας* και *τραγικής* *έν* *πολλοίς* *δράσεις* του *παγκόσμιου* *προλεταριάτου*, και *κάπου* *έκει* *στή* *δεκαετία* του '60 *εισβάλλει* *δυναμικά* *στή* *θεωρητική* και τήν *πολιτική* *σκηνή* —*στις* *γραμμές*, *βέβαια*, του *έργατικού* *κινήματος*. Από τά *προηγούμενα* του

13. Κλεισμό του Α.Π. στή Α Συνδιάσκεψη του ΠΑΣΟΚ. «*Εξόρμηση*» 15.9.77.

ἐργατικοῦ κινήματος κρατᾶ μόνο τὶς ἐπιτυχίες: π.χ. τὴν ὀκτωβριανὴ ἐπανάσταση, μερικές στιγμές τοῦ ἰσπανικοῦ ἐμφύλιου πολέμου, τὴν Ἀντίσταση¹⁴, γενικά τὶς στιγμές ὅπου τὰ κινήματα ἀνέβαιναν· τὶς στιγμές πού τὰ κινήματα συντρίβονταν, τὶς χρεώνει στὴ μερίδα τοῦ σταλισμοῦ.

Τὴ δεκαετία πού ἐμφανίζεται στὴ θεωρητικὴ καὶ πολιτικὴ σκηνή ἢ ἐν λόγῳ ἀντίληψη γύρω ὁ κόσμος καιίεται: στὸν Τρίτο Κόσμο ἀνθοῦν τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ κινήματα (πού σίγουρα δὲν βγήκαν ἀπὸ τὴ μεζούρα τοῦ σταλισμοῦ), στὴν Εὐρώπῃ καὶ ΗΠΑ ἔχει ξεσπάσει τὸ κύμα τῆς «ἀμφισβήτησης» (πού πολιτικὰ τριτοκοσμίζει), ὁ γαλλικὸς Μάης καὶ τὸ ἰταλικὸ ζεστό φθινόπωρο ξαναθέτουν ἐπὶ τάπητος ὅλα τὰ προβλήματα τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, μιά γενικὴ τάση «ἐπιστροφῆς στὸν Μάρξ» (πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι, κυρίως, τοῦ Λένιν) κάνει τὴν ἐμφάνισή της, τέλος, ἡ κρίση τοῦ παγκόσμιου κομμουνιστικοῦ κινήματος παίρνει ἀνοιχτές μορφές: σοβιετοκινεζικὴ ρήξη, εἰσβολὴ στὴν Τσεχοσλοβακία, ἀποδέσμευση πολλῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων ἀπὸ τὴν ΕΣΣΔ, πρῶτα βήματα τοῦ εὐρωκομμουνισμοῦ.

Τὰ θεωρητικὰ καὶ πολιτικὰ αὐτὰ γεγονότα ἔχουν σημασία, γιατί καθορίζουν ὄχι μόνο τὸ πλαίσιο στὸ ὁποῖο ἐγγράφεται ἢ ἐν λόγῳ ἀντίληψη ἀλλὰ καὶ τὶς πηγές πού τὴν τροφοδοτοῦν, καὶ πού, μέ ἐξαιρετικὰ παραλλαγμένες καὶ διαφοροποιημένες μορφές, ἀποκτᾶ εὐρεία ἀπήχηση. Ἦταν, κατὰ κάποιον τρόπο, ἡ νέα ἐπαναστατικὴ ἀντίληψη, πού δὲν κουβαλοῦσε στὴ ράχη της τὰ κακά τῶν προηγούμενων.

Στὴν Ἑλλάδα τὸ κλίμα ἦταν πρόσφορο νὰ ἀποκτήσει ἀκρόαση: βοηθάει ἡ στρατιωτικὴ δικτατορία, ἡ διάσπαση καὶ ἡ κρίση τῆς ἑλληνικῆς ἀριστερᾶς. Ἐπιπλέον τυχαίνει νὰ εἶναι ἡ προσωπικὴ ἀντίληψη τοῦ Ἀνδρέα Παπανδρέου, πού πρόκειται γιὰ προσωπικότητα μεγάλῃς πολιτικῆς ἐμβέλειας. Μάλιστα τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο εἶναι τόσο καθοριστικὸ, πού θὰ μπορούσε νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ «ἀνδρεοπαπανδρεϊσμό». Τὸ σύστημα λοιπὸν ιδεῶν τοῦ Α.Π. —καὶ τὰ προηγούμενα νομίζουμε ὅτι μπορεῖ κάπως νὰ βοηθήσουν γιὰ νὰ γίνῃ κατανοητό— στρέφεται γύρω ἀπὸ δυὸ ἄξονες.

14. Τὸ ΠΑΣΟΚ γιὰ παράδειγμα αὐτοχαρακτηρίζεται τὸ κίνημα πού προσπάθησε «νὰ παρουσιάσει στὸν ἑλληνικὸ λαὸ γιὰ πρώτη φορὰ μετὰ τὸ ΕΑΜ μιά συγκεκριμένη πραγματώσιμη ἑλληνικὴ προοπτικὴ πορείας...» (Α' Συνδιάσκεψη, Ἐξόρμησις 15.9.1977)

Εἶναι βέβαια δικαίωμα τοῦ καθενὸς νὰ ἀναφέρεται σὲ σημαντικὲς στιγμές τοῦ κινήματος, νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἱστορία του, νὰ διδάσκειται ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες του. Ὅμως ἡ ἱστορία εἶναι ἐνιαία. Ἀπὸ τὸ ΕΑΜ μᾶς χωρίζουν 35 τόσα χρόνια καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἔγιναν μεγάλα καὶ μικρὰ πράγματα, ἀρῆθηκαν σημαντικὲς πρωτοβουλίες, ἔγιναν τεράστια λάθη. Χιλιάδες ἄνθρωποι, πού τοὺς ἔλεγε συμμορίτες, πέθαναν, βασανίστηκαν, φυλακίστηκαν, ἐξορίστηκαν. Τὴν ἀφετηρία ὅλων αὐτῶν τὴ βρίσκουμε στὸ ΕΑΜ. Ὅταν λοιπὸν κάποιοι ἐμφανίζονται σάν συνεχιστὴς αὐτοῦ τοῦ κινήματος πρέπει νὰ θέλει ἐπίσης νὰ τηκώσει τὸ βάρος ὀλόκληρῃς αὐτῆς τῆς βαριάς κληρονομιάς καὶ ὄχι ἐμονωμένες στιγμές της στὴ βάση τοῦ: Αὐτὸ τὸ κάναμε ἐμεῖς (δηλαδὴ ὁ λαός), τὰ ἄλλα τὰ ἔκαναν ἐκεῖνοι (δηλαδὴ οἱ κομμουνιστές). Ἡ ἱστορία δὲν κομματιάζεται. Εἶναι: ὅλα ἢ τίποτα.

—Οἱ ἀναλύσεις τοῦ τόν ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία εἶναι ὄριμη γιὰ τὶς μεγάλες κοινωνικὲς ἀλλαγές. Ἄν κάτι λείπει, εἶναι νὰ διατυπωθεῖ ἓνα πρόγραμμα κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Τὸ Πρόγραμμα λοιπὸν θὰ θεωρηθεῖ ὄργανο τῆς ἐπανάστασης. Οἱ μάζες εἶναι ἔτοιμες νὰ τὸ ἀποδεχτοῦν, ἀρκεῖ νὰ πιάνει τὸ σφυγμὸ τοῦ κόσμου, νὰ μὴν ἐξαντλεῖται σὲ δογματικὲς λεπτολογίες, καὶ κυρίως νὰ ἀγκαλιάζει ὅλα τὰ λαϊκὰ στρώματα. Καὶ ἐπειδὴ στὴν Ἑλλάδα τὰ ἀγροτικὰ καὶ μικροαστικὰ στρώματα ἔχουν τεράστια ἀνάπτυξη, τὸ πρόγραμμά του αὐτὰ κατὰ κύριο λόγο στοχεύει, χαρακτηρίζοντάς τα «μὴ προνομιοῦχος Ἑλληνες». Πράγματι, τὰ κύρια σημεῖα τοῦ προγράμματος, ὅπως ἡ λαϊκὴ κυριαρχία, ἡ κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση, ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία, ἡ πολιτικὴ δημοκρατία, ἡ ἀποκέντρωση, ἡ περιφερειακὴ ἀνάπτυξη, ἔχουν τὴν εὐρύτητα (ἢ ἀσάφεια) ὅση χρειάζεται γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ ἀναγνωρίσει σ' αὐτὰ τὸ πρόβλημα καὶ τὸ αἴτημά του. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε ἡ αὐστηρότητα τῶν ὄρων, τῶν περιγραφῶν, ἢ τῶν πολιτικῶν ἐνοιῶν ἀποφεύγονται. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ προσπάθειες πού ἔγιναν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ΠΑΣΟΚ γιὰ ἀποσαφηνίσεις εἴτε ἰδεολογικὲς εἴτε πολιτικὲς εἴτε θεωρητικὲς καταδικάζονται.

—Οἱ ἀναλύσεις τοῦ Α.Π. ἐπίσης τὸν ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλες οἱ μορφές πολιτικῆς ὀργάνωσης πού ὡς τώρα ἔχει ἀναδείξει τὸ κίνημα (π.χ. κομμουνιστικὸ κόμμα, σοσιαλδημοκρατικὸ κόμμα, μέτωπο κλπ) ἔχουν χρεοκοπήσει, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχουν οἱ προϋποθέσεις νὰ ἀναπτυχθοῦν. Προκρίνει λοιπὸν τὴν ὀργανωτικὴ μορφή *Κίνημα*. Ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος αὐτῆς τῆς ὀργάνωσης; *Ἐργαλεῖο στὴν ὑπηρεσία* τοῦ Προγράμματος. Δὲν εἶναι τὸ πρόγραμμα πού θὰ φτιαχτεῖ μέσα ἀπὸ τὴν ὀργάνωση —αὐτὸ προϋπάρχει— ἀλλὰ ἡ ὀργάνωση πού θὰ φτιαχτεῖ μέσα ἀπὸ τὸ Πρόγραμμα καὶ θὰ χρησιμεύσει γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησή του.

Ἡ ἰδιωτεία τῆς σύλληψης αὐτῆς συνίσταται στὸ ὅτι τόσο τὸ Πρόγραμμα ὅσο καὶ ἡ ὀργάνωση βασίζονται στὴν προσωπικότητα τοῦ ἴδιου τοῦ ἐμπνευστῆ τους πού ἔχει συναίσθηση τῆς δυνάμεις του, καὶ ὅλη ἡδράση του χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ φροντίδα ὄχι μόνο νὰ μὴ φθαρεῖ ἡ δύναμη αὐτὴ ἀλλὰ νὰ μεγαλώσει περισσότερο καὶ νὰ καταγάσει τὸ σύμπαν μέ τὴν αἴγλη της. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τεθεῖ πέρα πάσης κριτικῆς ὁ Προφήτης καὶ ὁ Λόγος του. Ὁ Λόγος τοῦ Προφήτη καὶ ἡ Ἀγάπη τῶν Πιστῶν: ἰδοὺ ἡ διαλεκτικὴ τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Ἡ παραδειγματικὴ πράξις θὰ συμπληρώσει τὰ χάσματα, θὰ κινήσει τὰ πνεύματα, ἡ λαϊκὴ δυσἀρέσκεια θὰ τροφοδοτήσῃ τὰ ρεύματα, τὰ κερὰ τοῦ Ἐπιτάφιου θὰ προαναγγεῖλουν τὴν Ἀνάσταση, θὰ μεταφέρουν παντοῦ τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερο, ὅπου ὑπάρχει κταπίεση, ἐκμετάλλευση, ταπείνωση, ἀκόμη καὶ στὸ ἄδυτο τῶν ἀδύτων τῶν Φαρισαίων, στὸ Στρατό. Πρόκειται γιὰ παρωδία χριστιανικῆς μυσταγωγίας; Ὁχι βέβαια. Πρόκειται γιὰ μιά συγκεκριμένη πολιτικὴ μεθοδολογία πού εἶδαμε νὰ ζετυλίγεται μπροστὰ στὰ μάτια μας, πού ἀπὸ Διακήρυξη ἔγινε Κίνημα, ὀργανώσεις, ὄπαδοί, συνδικαλιστές, βουλευτές, ἐκλογικὸ ποσοστὸ, ἐκλογικὴ πελατεία.

Β. Τό δεύτερο στοιχείο πού συνθέτει τό φαινόμενο ΠΑΣΟΚ είναι οί όπαδοί του. Κοινωνιολογικά, όρίζονται πολύ άπλά: έργάτες, άγρότες, διανοούμενοι, μικροαστοί, επιχειρηματίες, βιοτέχνες, νέοι, γυναίκες και άνδρες. Άλλά ή άσάφεια τών όρων δέν πρέπει νά θολώσει μιά πραγματικότητα: πρόκειται γιά κόμμα πού προσπαθεί νά εντάξει στίς γραμμές του λαϊκά στρώμαθ. Καί όντως στή σημερινή του μορφή τό ΠΑΣΟΚ —παρόλο πού συγκεκριμένες ποσοτικές αναλύσεις δέν έχουν γίνει— έχει διαδοθεί κατά κύριο λόγο ανάμεσα στά λαϊκά στρώματα, μέ μεγαλύτερη ανάπτυξη στά μικροαστικά τής πόλης και τά άγροτικά τής ύπαιθρου. Είναι κόμμα λαϊκό. Άπ' αυτή τήν κοινωνική ύλη τό ΠΑΣΟΚ θά άντλήσει τό όργανωμένο δυναμικό του και τή λαϊκιστική ιδεολογία του.

Ό λαϊκισμός δέν είναι ανακάλυψη κανενός, ούτε υπάρχει καμιά συγκεκριμένη θεωρία λαϊκισμού. Συντίθεται από έτερόκλητα στοιχεία πρωτογενών λαϊκών παραστάσεων και δανείων πού έρχονται από διάφορες ιδεολογίες. Έτσι συγχωνεύονται στοιχεία τής μαρξιστικής ιδεολογίας, τής άστικής, στοιχεία φολκλορικά, μιά άπλουστευμένη άντίληψη τής ιστορίας, έπίμονες ιδέες ή ιδεοληψίες (π.χ. «τό κατεστημένο»). Τή θέση ταξικής κοινωνικής συνείδησης αντικαθιστά άπλοϊκή παράσταση τής κοινωνικής διαπάλης, ένθ μία αξιολογική κλίμακα καλού/κακού, όπου τό όποιο λαϊκό είναι «καλό» και τό όποιο μή λαϊκό «κακό», θά χρησιμοποιήσει γιά τήν εκλογίκευση του συνόλου. Ή θεωρία και ή έπιστήμη (όταν πρόκειται γιά τήν έπιστήμη του κοινωνικού) στηλιτεύονται ως διανοουμενισμός, ή καλλιτεχνική δημιουργία και ή πολιτιστική ζωή περιορίζονται σέ άπλές και διδακτικές χειρονομίες. Άπό τήν πολιτισμική παράδοση έξοστρακίζεται κάθε λόγιο στοιχείο, τά παλαιότερα ιδεολογικά και μορφωτικά ρεύματα άγνοούνται είτε είναι προοδευτικά είτε αντιδραστικά κ.ο.κ.

Τίς ιδέες αυτές δέν τίς έφτιαξε ούτε τό ΠΑΣΟΚ ούτε ό άρχηγός του. Άνήκουν στον κόσμο του, άν και θά τίς συναντήσει κανείς μέ τίς ίδιες ή άλλες μορφές και σέ όπαδούς άλλων κομμάτων, άκόμη και άριστερών. Άλλά τό ΠΑΣΟΚ και ό άρχηγός του δέν τίς

άντιμάχονται. Στο βαθμό πού είναι κοινωνικές προλήψεις δέν τίς ξεδιαλύνουν αλλά τίς αφήνουν στήν κατάσταση πού τίς έχουν παραλάβει. Γι' αυτό και δέν θά φανεί παράξενο πού τό ΠΑΣΟΚ, άν και κίνημα κοινωνικής άλλαγής, δέν έχει δική του άντίληψη γιά τή λογοτεχνία, τό θέατρο, τήν έπιστήμη, τήν οικογένεια, τήν ιστορία του εργατικού κινήματος ή γενικότερα τήν έλληνική.

Πάντως, εκείνο πού έχει σημασία είναι ότι όλα τά θέματα τής λαϊκιστικής ιδεολογίας του ΠΑΣΟΚ έρχονται από τήν κοινωνική του βάση τήν ίδια. Ή όργάνωση στή συνέχεια θά παραλάβει άτόφια τά λαϊκιστικά ιδεολογήματα και θά τά υποτάξει στίς άνάγκες του πολιτικού μηνύματος του άρχηγού και του πολιτικού στόχου. Τήν αυθόρμητη αυτή λαϊκή παραγωγή τό ΠΑΣΟΚ δέν τήν μετατρέπει σέ σοσιαλιστική ιδεολογία —άλλωστε δέν είναι μετατρέψιμη. Τήν προσαρμόζει στους άμεσους πολιτικούς του στόχους και, χρησιμοποιητικά, μέ άπλές ευθύγραμμες αναγωγές, στηρίζει τό Πρόγραμμα.

Τό ΠΑΣΟΚ γεννήθηκε στό έδαφος του λαϊκισμού. Έτοιμα νά υποδεχτούν τό μήνυμα του άρχηγού ήταν λαϊκά στρώματα πού είχαν άποδεσμευτεί από τίς κεντρικές ή και άριστερές πολιτικές τους έστίες στρώματα γεμάτα προβλήματα, άδιέξοδα αλλά και αυταπάτες. Τό ΠΑΣΟΚ γεννήθηκε στό έδαφος μιάς ιδεολογικής, πολιτικής και κοινωνικής ρευστότητας: ή προσδοκία τής άλλαγής αναζήτησε τήν έπίνευση του άρχηγού και ό άρχηγός τή λαϊκή συνέργεια.

Όμως τά λαϊκά στρώματα δέν ήταν καταδικασμένα νά ζήσουν συντροφιά μέ τό λαϊκισμό. Άν γιά τήν ώρα τά πράγματα έχουν έτσι δέν είναι άσχετο μέ τήν κρίση τής έλληνικής άριστεράς πού, πάνω άπ' όλα, έπληξε τήν σοσιαλιστική ιδεολογία τήν ίδια. Στην άναμέτρηση σοσιαλισμού-λαϊκισμού ό πρώτος δέν βρήκε τά μέσα (τά θεωρητικά και τά πολιτικά) νά άντισταθεί και έτσι γιά τόν δεύτερο τό έδαφος ήταν γόνιμο. Έλειψε ή κριτική, ή ιδεολογική αντιπαράθεση ή άνασκευή τών θεωριών πού ξεστρατίζουν τό κίνημα¹⁵. Έτσι ή κοινωνική πρόληψη μπορεί νά άνθει, ή νόθευση τών μαρξιστικών διδαγμάτων νά μή βρίσκει άντίσταση, οί αυθόρμητες λαϊκιστικές παραγωγές τό ίδιο. Αυτά γιά σήμερα.

Άλλά γιά νά ξαναγυρίσουμε στό άρχικό μας έρώτημα πού σχετίζεται και μέ τό ΠΑΣΟΚ: ή σημερινή μορφή και έπιρροή του νέου κόμματος είναι μιά βιώσιμη άποκρυστάλλωση ή άφετηρία γιά νέες ρευστοποιήσεις; Ή, γιά νά θέσουμε τό ίδιο έρώτημα μέ τρόπο πολιτικό: ή έκβαση τής σύγκρουσης σοσιαλισμού-λαϊκισμού έχει κριθεί ή βρίσκεται σέ εξέλιξη;

15. Πραγματικά είναι έκπληκτικό ότι μέχρι σήμερα οί θεωρίες του Α.Π. δέν έχουν αντιμετωπιστεί κριτικά. Μιά σπάνια εξαίρεση παρ' όλα αυτά: Άρθρο του Π. Λευκαδίτη στήν εφημερίδα ΑΥΓΗ σέ τρεις συνέχειες 10, 12 και 13 Σεπτ. 1977. Ή κριτική στο ΠΑΣΟΚ από πλευράς τής Άριστεράς περιορίστηκε σέ πολιτική αντιπαράθεση (σέ έπιμέρους σημεία) πού τόν τελευταίο καιρό λόγω τών εκλογών γνωρίζει μεγαλύτερη δξυνηση.